

La reflexió sociolingüística a les aules de primària i secundària

Diversitat, usos i actituds

Josep M. Baldaquí
Universitat d'Alacant

Carne Junyent
Universitat de Barcelona

En aquest article, es proposen una sèrie d'activitats per fer a les aules de primària i secundària, adreçades a promoure el coneixement i la reflexió al voltant de les llengües, la diversitat lingüística de l'entorn dels alumnes, els usos lingüístics i les actituds. La diversitat es pot observar en el propi àmbit escolar o el de la localitat i es pot treballar a partir de l'onomàstica o els mots manllevats. Els usos es poden tractar, segons l'edat dels alumnes, dins de la família, la comunitat o els mitjans de comunicació. A més, també és possible reflexionar sobre l'ús de diverses modalitats lingüístiques o la percepció de la vitalitat. Quant a les actituds, l'objectiu és trencar prejudicis per afavorir el respecte a altres llengües i l'adhesió a la pròpia.

Sociolinguistic reflection in primary and secondary classes: Diversity, uses and attitudes

This paper sets out a series of activities to be carried out in primary and secondary classes designed to promote knowledge of and reflection on languages, linguistic diversity in students' surroundings, linguistic uses and linguistic attitudes. Diversity can be seen in the surroundings of the school or the local area and can be worked on by studying personal names or loanwords. Depending on the age of the students in question, uses can be worked on using the family, community or media. In addition, there can also be reflection on the use of different linguistic modalities or the perception of vitality. As far as attitudes are concerned, the goal is to overcome prejudices to encourage respect for other languages and strengthen one's own.

Paraules clau: sociolingüística, diversitat lingüística, usos lingüístics, actituds lingüístiques.

Keywords: sociolinguistics, linguistic diversity, linguistic uses, linguistic attitudes.

Les llengües són un element central de les dinàmiques interpersonals i socials. Reflexionar sobre la diversitat lingüística i sobre la presència i l'ús de les llengües en el nostre entorn i descobrir les relacions (d'identificació, de poder, de solidaritat, etc.) que es produeixen entre les persones, els grups socials i les llengües pot ser una proposta engrescadora de treball d'aula.

El coneixement de la diversitat lingüística ha estat força menystingut en l'ensenyament en general i molt especialment a primària i secundària, tot i que és un tema que ofereix moltes possi-

bilitats, tant de relació amb altres coneixements com de desenvolupament de capacitats dels alumnes. La diversitat lingüística pot ser coneguda des dels àmbits més propers i familiars, i pot portar-nos als més llunyans, raó per la qual és apropiada per a tots els nivells. Val a dir que la mateixa lingüística –si més no la lingüística teòrica– no ha afavorit gaire la divulgació d'aquest coneixement i per això no és habitual que formi part del currículum. Però, ara que la diversitat lingüística ha entrat a les aules gràcies a alumnes provinents de tot el món, és una bona oportuni-

tat, tant per incorporar el coneixement que ens aporten els alumnes mateixos amb les seves llengües, com per recuperar el coneixement que ja tenim i que molt sovint ignorem. Sabem molt més de llengua del que en som conscients i aquest desconeixement del que sabem actua massa sovint com una barrera lingüística que ens fa veure les altres llengües com a codis inaccessibles, quan, de fet, disposem d'algunes claus de pas que ens les fan molt més properes. D'entrada, tots parlem alguna llengua que, necessàriament, comparteix alguns trets amb les altres: des de la intel·ligibilitat amb llengües més properes fins a les correspondències sistemàtiques que podem anar trobant amb les més distants, passant per les maneres diferents de representar el món. El coneixement de la diversitat lingüística esdevé un instrument útil en totes les matèries i també és molt eficaç a l'hora d'ajudar-nos a superar els prejudicis fruit de la ignorància.

Un aspecte que hem de tenir present quan ens plantegem realitzar el treball escolar sobre la diversitat i els usos lingüístics a les aules són les actituds. No podem oblidar que, en situacions de competència entre llengües, com és la realitat sociolingüística del domini lingüístic català, la percepció que tenim sobre les llengües està molt mediatitzada per les actituds, que, a la vegada,

Ara que la diversitat lingüística ha entrat a les aules gràcies a alumnes provinents de tot el món, és una bona oportunitat, tant per incorporar el coneixement que ens aporten els alumnes mateixos amb les seves llengües, com per recuperar el coneixement que ja tenim i que molt sovint ignorem

són el resultat d'experiències personals, familiars i de grup que tenen lloc en contextos vitals concrets. Per tant, el lloc en què es realitzi el treball escolar condicionarà els coneixements previs de l'alumnat, les seves percepcions i creences i les actituds sobre les llengües.

La finalitat principal de tot el procés que proposem seguir és que l'alumnat s'acostumi a reflexionar sobre la diversitat i els usos lingüístics de manera objectiva, a partir de dades i de fets, dins d'un procés que l'ajudi a plantejar-se les actituds i les actuacions lingüístiques pròpies de manera racional, deixant de banda els prejudicis. Aquesta reflexió hauria de promoure una actitud de respecte envers totes les llengües i d'adhesió respecte de la llengua catalana, amb l'objectiu últim que serveixi per millorar les actituds i els usos lingüístics dins d'un procés de maduració personal i del grup de classe.

■ Metodologia de treball

En aquest article proposem una metodologia de treball que és coherent amb les reflexions precedents: ha de ser vivencial i participativa, ha d'incloure l'arreglada d'informació de la vida real, l'anàlisi i la valoració de dades, la comunicació dels resultats i l'intercanvi dels coneixements. Per això, les propostes de treball han de partir de l'activitat de l'alumnat i han de promoure el debat i la construcció col·laborativa del coneixement.

El paper de l'ensenyant ha de ser facilitar la tasca de construcció del coneixement amb el disseny d'activitats que posen en contrast les idees prèvies de l'alumnat, que, en algun cas, poden ser prejudicis no ajustats a la realitat i, molt sovint, seran parcials i incompletes amb les dades extremes de la realitat. El conflicte cognitiu que es genera en posar en contacte els coneixements previs amb la diversitat del món real serà el mecanisme que ajudarà els alumnes a ampliar i reestructurar el seu

Les propostes de treball han de partir de l'activitat de l'alumnat i han de promoure el debat i la construcció col·laborativa del coneixement

coneixement sobre les realitats lingüístiques i, gradualment, generar actituds d'adhesió a la llengua pròpia i de respecte i interès respecte a la resta de llengües i cultures.

L'activitat que proposem hauria d'estructurar-se idealment

en forma de projectes de treball o, en el seu defecte, a partir de tasques més simples. L'estructura de l'activitat s'haurà d'adaptar, com és lògic, a l'edat de l'alumnat destinatari, però tindrà sempre elements en comú. El punt de partida serà una proposta dissenyada pel docent i consensuada amb el grup classe. L'activitat, realitzada en grup seguirà les fases habituals del treball per projectes: disseny de la investigació, documentació i arplega de dades, intercanvi, anàlisi i valoració de les dades, elaboració de les conclusions i, finalment, presentació dels resultats al grup classe i debat en gran grup dels resultats del projecte.

Les temàtiques, la complexitat de les activitats i el tipus d'intervenció del professorat dependrà de l'edat dels destinataris i del seu grau d'autonomia. En qualsevol cas, cal tenir present el recurs a les tecnologies de l'aprenentatge i el

coneixement (TAC) i potenciar la multiliteracitat, és a dir, el maneig d'informacions diverses, vehiculades en formats variats, tant pel tipus de text com pel mitjà que s'utilitza per transmetre-les (paper, pantalla, text, imatge, audiovisual, etc.) i també, quan siga possible, en llengües diferents.

De manera complementària als projectes de treball i en aquells casos en els quals, per raons organitzatives, no sigui possible treballar per projectes, podem recórrer a tasques més simples com les següents: presentació de testimoniatges personals; estudi de casos; comentari de textos d'opinió; anàlisi de dades (demolingüístiques, sobre usos lingüístics, sobre la presència de la llengua en territoris diferents, etc.); debats; tasques de resolució de problemes; jocs de rol o dramatitzacions que simulen situacions de contacte de llengües; i activitats de recerca guiada tipus webquest o cacera del tresor sobre temàtiques sociolingüístiques.

■ Continguts i proposta d'activitats

En aquest apartat proposem alguns suggeriments d'activitats per reflexionar sobre la diversitat i els usos lingüístics a l'educació primària i secundària. Els agrupem en dos blocs: el primer està dedicat a la diversitat lingüística i el segon, als usos lingüístics i les actituds.

La diversitat lingüística

Els inventaris lingüístics

Els inventaris lingüístics constitueixen una eina fonamental per saber de quines llengües podem obtenir informació a partir dels propis parlants. Es poden elaborar inventaris de les llengües parlades pels alumnes del centre, de les llengües dels familiars i amics, dels veïns, del municipi, etc. A partir dels inventaris, es poden fer reculls lingüístics. Si a primària n'hi ha prou d'indagar com es diu *gràcies* o *bon dia*, com es compta, etc., a partir del segon cicle de secundària es pot proposar que es reflexioni sobre l'estructura de les paraules (com es marca el plural en xinès, com s'expressa el futur en wòlof); les equivalències de significats (com s'anomenen en altres llengües

els oncles, els cosins, etc.), i altres aspectes estructurals. Aquesta primera aproximació als aspectes gramaticals permet entendre la diversitat com a maneres diferents de fer les coses: no hi ha mancances ni incapacitats, només maneres de fer alternatives.

L'antroponímia

L'anàlisi dels antropònims acostuma a ser una activitat molt atractiva per als alumnes, perquè tracta de l'element de la llengua que els és més proper: el propi nom. Especialment per als alumnes de primària, amb els quals és difícil introduir aspectes de la llengua més abstractes, el significat i les llengües d'origen dels antropònims poden constituir el fonament de moltes activitats: murals amb els significats dels noms, arbres genealògics segons les llengües d'origen, equivalències en llengües diferents (David i Kevin tenen el mateix significat) o formes diverses del mateix nom (Jordi, Jorge, George, Gorka, Xurxo, Yuri, Jerzy, György). Els antropònims són molt útils per mostrar fins a quin punt la diversitat és present en la nostra vida –en grups de vint-i-cinc alumnes és fàcil trobar noms provinents d'unes deu llengües–, i també per sorprendre i trencar esquemes: Fàtima, Guadalupe i Almudena són tres verges amb nom àrab. Naturalment, els noms també poden mostrar uns altres aspectes culturals, des de les modes fins a pautes clarament marcades, com ara posar el nom del dia –com fan els àkan– o explicar la història de la família –com fan els igbo.

La toponímia

Igual que els antropònims, els topònims també són molt útils per aprofundir en el coneixement de la diversitat. Els topònims més propers són una bona guia per a la història local: en la nostra geografia, podem trobar topònims preindoeuropeus, celtes, germànics, llatins, àrabs, amazics i d'altres, que mostren que, a casa nostra, s'hi han establert pobles de procedència molt diversa i que formen part del que som. Els alumnes del segon cicle de secundària i de batxillerat poden anar més enllà en la reflexió històrica a partir dels topònims que han estat canviats, substituïts, deformats, etc. Si tenim en compte que el vincle més clar entre la llengua i el territori són els topònims, no ha de sorprendre a ningú que siguin el primer que caigui en casos d'ocupació. Aquesta reflexió es pot portar encara més enllà i mostrar fins a quin punt la representació del món és eurocèntrica: des de noms mítics com ara Austràlia, marques colonials com ara Colòmbia, aniversaris de «descobriments» com ara Natal o Rio de Janeiro, o homenatges als manaires de torn, com ara Geòrgia o Filipines. Però a part dels noms colonials que ignoren les històries locals, nombrosos topònims recorden encara els habitants anteriors de molts llocs: Chicago i Manhattan són noms provinents de les llengües locals, igual que Jamaica, Xile i Zimbabwe. De la comparació dels topònims, també se'n poden treure coneixements sobre les llengües, com ara, per exemple, que el sufix *-stan* de Kazakhstan, Pakistan, Uzbekistan, etc. és l'equivalent del *-land* d'Islàndia, Irlanda o Groenlàndia; o que l'arrel grega *-polis* que trobem en topònims com ara Trípoli o Nàpols té la seva correspondència en el sànscrit *-pur* de Singapur o Jaipur. Dins del camp de l'onomàstica, tant els etnònims com els glotònims mostren també fins a quin punt són generals els prejudicis: sabem que *bàrbar* és un exoglotònim perquè és despectiu, igual que *berber*, *popoluca*, *esquimal*, *lapó* i tants d'altres, i sabem també que alemany ('tots els homes') és un autoglotònim perquè, com altres *-nahua*, *tai*, *suomi*–, apel·la a les virtuts del grup.

Els manlleus

Més enllà de l'onomàstica, les paraules manllevades són un camp molt atractiu per donar a conèixer la diversitat lingüística i estudiar fins a quin punt és present en la nostra vida quotidiana, a més, és clar, de combatre alguns tòpics. Moltes de les idees preconcebudes a l'entorn dels manlleus estan relacionades amb l'anglès. Per exemple, Crystal (1997, p. XIII) és un dels que creu que l'anglès és una llengua especialment manllevadora:

La «benvinguda» que dona al vocabulari estranger confereix a l'anglès, en contrast amb alguns idiomes (en particular, el francès) que han tractat de mantenir-lo fora, un caràcter cosmopolita, que molts veuen com un avantatge per a una llengua global.

I també Doyle (1995, p. 149):

L'anglès pot atribuir la supervivència a la seva meravellosa capacitat d'adaptació. Les paraules noves s'obren camí amb força facilitat en l'ús comú, mentre que les paraules que cauen en desgràcia es desprenen suaument, donant a la llengua una fluïdesa que li permet respondre als canvis en la societat.

Sembla mentida que siguin precisament lingüistes els que caiguin en aquest parany, perquè no haurien d'ignorar que també en els manlleus hi ha pautes universals. N'hi ha prou a comparar els neologismes de l'anglès i el català –o qualsevol altra llengua– dels darrers cinquanta anys per adonar-se que tothom manlleua més que l'anglès. L'altre tòpic és justament que gairebé tot el que manlleuem ve de l'anglès. Ara bé, tot i que és cert que incorporem moltes paraules d'aquesta llengua, l'anàlisi acurada dels manlleus mostra la gran diversitat de procedències. Algunes paraules relacionades amb el lleure ens poden donar sorpreses com aquestes: *barbacoa* (del taino), *bungalow* (del gujarati), *esquaix* (de l'algonquí), *llanxa* (del malai), *skate* (del neerlandès), *tobogan* (del micmac) i *trekking* (de l'afrikaans). Es poden proposar activitats relacionades amb els manlleus, com ara, per exemple, demanar als alumnes quins són els seus plats preferits i eliminar de la llista tots els que vinguin d'altres cultures, per comprovar què podríem menjar si no haguéssim rebut aquestes aportacions. Un menú típic triat per alumnes de segon d'ESO dona aquests resultats: macarrons (italià), bistec (anglès) amb patates (quítxua), per beure coca (quítxua)-cola (ewe) i per postres iogurt (turc) o xocolata (nahua). També el vestit dona resultats semblants: anorac (inuktitut), samarreta (basc), brusa (francès), jersei (anglès), pantalons (italià) i sabates (turc).

Les llengües

Si les paraules manllevades ens informen dels contactes entre pobles, les mateixes llengües aporten informació sobre la història. Si no tinguéssim dades sobre el llatí, igualment sabríem que les llengües romàniques tenen el mateix origen gràcies a les correspondències que trobem entre elles. A partir d'aquestes correspondències, podem assajar estratègies de comunicació entre parlants de llengües romàniques de tal manera que cadascú pugui parlar la seva llengua i tothom entengui les dels altres.¹ I, a l'hora de facilitar l'aprenentatge d'altres llengües, la comparació és una estratègia molt útil, ja que permet establir correspondències que ajuden a memoritzar vocabulari.

Els usos lingüístics i les actituds

La història lingüística personal

És important que l'alumnat reflexioni sobre les llengües com a part primordial de la seva identitat personal i de grup. Proposem que compari la seva realitat amb la dels altres companys de l'aula o del centre. Les propostes de treball dins d'aquest bloc tracten qüestions com ara les següents: la primera o primeres llengües; les llengües presents a la família, l'escola o el veïnat; les llengües de relació familiar, escolar, amb els amics o amb altres persones; els canvis de llengua, les llengües preferides, i la seguretat o la inseguretat en l'ús de les llengües.

Algunes propostes d'activitats per treballar aquest contingut podrien ser:

- *L'arbre genealògic i lingüístic familiar.* Es tracta de realitzar un arbre genealògic simple (de tres o quatre generacions), en el qual s'inclou, a més de les informacions habituals (nom, lloc de naixement, etc.), dades referides a la seva història lingüística: primera llengua, altres llengües apreses, forma com s'han après i grau d'alfabetització en cada llengua, entre d'altres. D'acord amb el nivell educatiu, podríem fer versions més simplificades o més complexes dels arbres genealògics. La posada en comú i la comparació dels diferents arbres genealògics permet analitzar el coneixement i la transmissió de les llengües i veure els canvis que s'hi han produït.²
- *Xarxes de relació personal i lingüística.* En aquesta proposta, l'alumnat ha d'elaborar mapes conceptuals que representin la xarxa de relacions personals organitzades per àmbits (escola, família, amistats, etc.) amb l'explicitació de la llengua o les llengües que s'hi fan servir. L'elaboració de la proposta promou que cada alumne reflexioni sobre els seus usos lingüístics. La comparació entre els arbres dels companys de l'aula permetrà aprofundir la reflexió sobre els usos lingüístics actuals i els que, potser, serien desitjables.³

Presència de les llengües en diferents contextos

En aquest apartat, ampliem l'àmbit de reflexió, que ja no se centra tant en la persona i en el grup de referència, sinó més aviat en el context geogràfic. Els alumnes dels nivells inicials treballaran els contextos més immediats (escola, barri, localitat) i, amb els alumnes de nivells superiors, ampliarem l'àmbit d'estudi progressivament. La presència de les llengües s'analitza des d'una perspectiva ecològica, dins d'un ecosistema lingüístic que pot estar en equilibri o no. Es pot reflexionar sobre l'existència o no d'equilibris en les relacions entre les llengües, sobre les raons que han portat a la situació actual i sobre els camins que s'haurien de seguir perquè es normalitzessin els usos lingüístics del català, especialment en aquells contextos en què es troba en una situació més desfavorida.

Algunes propostes d'activitats útils per a treballar aquesta temàtica són:

- *Descripció i anàlisi del paisatge lingüístic.* El concepte de *paisatge lingüístic* (*linguistic landscape*) fa referència a la presència de les llengües en el paisatge d'una localitat o d'un terri-

tori determinat, en termes de visibilitat i de rellevància. S'hi tenen en compte, sobretot, els anuncis públics, ja siguin institucionals o comercials. Aquesta presència més o menys elevada està relacionada amb l'ús i el prestigi relatiu de les llengües en un context determinat (Landry i Bourhis, 1997, p. 23; Comajoan i Long, 2012). Els àmbits que s'estudiaran comencen en els més propers (centre escolar) i s'estenen progressivament a uns altres de més llunyans, com ara la localitat o la comarca. Per als alumnes de nivells educatius superiors, són molt interessants els estudis comparatius entre localitats o entre territoris que comparteixen una llengua, però que tenen administracions de signe ideològic diferent i que apliquen polítiques lingüístiques diferents. Cal tenir molt present que, en aquest tipus d'estudi, és molt important l'element gràfic, és a dir, les fotografies que il·lustren la presència i la dinàmica de les llengües en l'àmbit estudiat.

- *Estudi de la presència de les llengües en els mitjans de comunicació.* Per als nivells inicials, ens centrarem en els mitjans de comunicació més coneguts que es poden seguir en la localitat o la comarca on es troba el centre escolar i en aquells que van dirigits específicament als infants. Progressivament, ampliarem el context de l'estudi als mitjans de comunicació de difusió més àmplia i de qualsevol temàtica: general, política, esports, moda o lleure, sense oblidar els mitjans de comunicació en línia. També es pot estudiar la presència de la llengua catalana a Internet. Analitzarem en quina llengua o llengües es vehiculen les propostes de cada mitjà de comunicació i relacionarem els usos lingüístics dels mitjans estudiats amb altres qüestions, com ara el lloc d'edició, l'àmbit geogràfic o social de referència, la ideologia del mitjà, les temàtiques o les proporcions relatives d'ús de les llengües. La presència de les llengües també es pot estudiar d'acord amb les diferents seccions dels mitjans: actualitat, política, societat, comarques, publicitat, cartes al director, etc.
- *Anàlisi de la presència de la llengua en diferents àmbits no escolars:* món del treball i l'empresa, del comerç, de la salut, de la cultura, del lleure, de l'esport, etc. Amb els alumnes més petits, podem partir de les seves vivències personals i de les aportacions dels familiars mitjançant petites entrevistes a persones de la família o de l'entorn proper, com també a partir del seu testimoniatge personal a classe, mentre que, amb alumnat de nivells superiors, podem recórrer de manera progressiva al treball de camp, amb l'observació i l'anàlisi dels usos lingüístics en els diferents àmbits amb l'ajuda de fulls d'observació elaborats prèviament a classe. Com que es tracta d'àmbits diferenciats (empresa, salut, cultura, etc.), poden optar per una distribució col·laborativa dels àmbits que estudiaran els diferents grups d'alumnes.

Demolingüística i percepció de la vitalitat etnolingüística

El treball d'aquest apartat se centra en l'obtenció i l'anàlisi de dades sobre la distribució de les llengües entre la població, l'ús de les llengües en la societat i la percepció que tenen els parlants de la força d'un grup lingüístic determinat en relació amb els altres grups. Les dues temàtiques, demolingüística i percepció de la vitalitat etnolingüística, es troben relacionades. La demolingüística descriu, de manera objectiva i amb procediments estadístics, el nivell de coneixement i d'ús de les llengües, mentre que, quan estudiem la vitalitat etnolingüística subjectiva, el que descrivim és la percepció que tenen els parlants de la força i la vitalitat de les llengües en un territori deter-

minat com a resultat d'un conjunt de factors socioestructurals: la demografia lingüística, l'estatus de les llengües i el suport institucional que reben.⁴ Encara que aquestes temàtiques puguin semblar molt especialitzades, els continguts referits a la demolingüística i a la percepció de la vitalitat de les llengües es poden treballar en qualsevol cicle educatiu, això sí, després d'un procés de transposició didàctica que transformi els sabers científics en coneixements que es puguin treballar a l'aula d'acord amb el nivell de l'alumnat.

A continuació, presentem algunes propostes de treball:

- *Estudis sobre el coneixement i l'ús de les llengües en diferents àmbits* (escola, famílies de l'alumnat, barri, localitat, comarca, etc.). Podem ser molt simples en els primers nivells educatius (investiguem la primera o les primeres llengües i el grau actual de coneixement de les llengües en les persones de l'àmbit familiar o escolar) i esdevenir progressivament més complexos, per la quantitat d'informació que s'arregla, per l'extensió de l'àmbit estudiat, per la comparació de les dades de diferents fonts o pel tractament estadístic que se'n fa. Amb l'alumnat dels darrers nivells, podem fer propostes d'investigació a partir de les dades censals que publiquen els organismes oficials d'estadística o analitzar els resultats de les enquestes lingüístiques publicades,⁵ i també podem realitzar estudis comparatius de la situació demolingüística de la llengua catalana en aquesta part del domini lingüístic. Una altra possibilitat és dur a terme un treball d'índole qualitativa, a partir de l'intercanvi d'informació amb centres d'altres localitats i comarques.⁶
- *Estudis i debats sobre la percepció de la vitalitat de les llengües*. L'anàlisi de la percepció de la vitalitat etnolingüística i la reflexió personal sobre aquesta qüestió necessita probablement una experiència del món relativament àmplia i un cert grau de maduresa, per la qual cosa pensem que aquest treball s'hauria de deixar per a finals de l'educació primària o per a l'etapa de secundària. Es pot enfocar tant des d'una posició més subjectiva, en debats realitzats a classe, com des d'un punt de vista objectiu, a partir d'un treball de camp que permeti estudiar la percepció que es té d'aquest fenomen. Per a fer aquesta valoració, disposem del qüestionari que van elaborar Bourhis, Giles i Rosenthal (1981), que permet avaluar la percepció dels diferents factors (demografia, estatus i suport institucional) que formen part del constructe de la vitalitat etnolingüística.⁷

El model de llengua

La vehiculació d'uns models determinats de llengua des de les instàncies públiques forma part dels processos de planificació lingüística. Aquest procés segueix dinàmiques distintes en els territoris del domini lingüístic que depenen d'administracions diferents, especialment al País Valencià, on, a més del model consolidat de l'Institut d'Estudis Catalans i les universitats valencianes, hi ha el nou model de llengua vehiculat per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.⁸ Dins d'un mateix territori, també hi podem trobar diferències entre els models de llengua difosos des de diferents instàncies (universitats, administració o mitjans de comunicació). El treball sobre el model de llengua serveix per a tractar conjuntament aspectes de la competència lingüística i la reflexió meta-lingüística i sociolingüística.

Algunes propostes de treball podrien ser:

- *Comparar textos formals (orals i escrits) de procedència geogràfica* diferent. Es poden comparar, per exemple, les versions «valenciana» i «catalana» d'un mateix text i veure'n les diferències. Es pot fer el mateix amb textos d'altres procedències, com ara el castellà de Mèxic i el de la Península, l'anglès americà o britànic o el francès belga i de l'hexàgon.
- *Analitzar el model de llengua de mitjans de comunicació diferents*. Es poden comparar les versions d'una mateixa notícia en mitjans de comunicació diferents per veure les diferències lingüístiques i ideològiques.
- *Projecte*. Els alumnes dels nivells més avançats poden estudiar aquesta temàtica en forma de projecte. Es tractaria d'investigar sobre com es resol la qüestió dels models de llengua i la normativització en altres llengües (noruec, francès, anglès, amazic, quítxua, etc.). El treball es podria realitzar per grups, de manera que cadascun estaria encarregat d'estudiar el fenomen en una llengua determinada. Es tractaria de descriure la o les varietats formals, les instàncies normativitzadores, les relacions entre llengua i territori, entre les diferents varietats, etc. i veure les semblances i les diferències que es produeixen entre les dinàmiques d'aquestes llengües i comparar-les amb les de la llengua catalana.

Llengua i escola

L'escola és un dels àmbits per excel·lència de la planificació lingüística. En aquest apartat, voldríem que l'alumnat investigués com s'organitza l'ensenyament de les llengües en els models bilingües i plurilingües de diferents territoris.

Farem dues propostes de treball:

- *Comparar l'escola actual i l'escola d'abans: la dels pares i la dels avis*. La comparació hauria de destacar les semblances i les diferències en tots els àmbits: matèries que s'hi estudiaven, coeducació, materials curriculars, metodologies de treball, etc. i, lògicament, la llengua o les llengües que hi havia presents. El projecte es pot realitzar en grup, i el testimoniatge dels familiars i les persones properes és fonamental.
- *Projecte col·laboratiu*. Per a l'alumnat de nivells superiors, plantejem un projecte de treball en grup en què cadascun s'encarregui d'investigar el model escolar d'un territori determinat, que podria ser tant les diferents autonomies de l'Estat, com també uns altres estats diferents. Convindria combinar les tasques de documentació amb els testimoniats personals, que es poden aconseguir a través de les diferents formes de correspondència escolar o de plataformes com ara Escoles en Xarxa. L'objectiu seria descriure i analitzar els diferents sistemes educatius i comparar-los amb el propi.

Les actituds lingüístiques

El treball de les actituds lingüístiques s'ha plantejat habitualment com un procés de desemmascamament i denúncia dels prejudicis lingüístics, que juguen a favor de les llengües majoritàries i en contra de les llengües minoritzades. Com sabem, l'estructura de les actituds té tres dimensions: cognitiva o cognoscitiva, afectiva o avaluativa i conductual o conativa. El treball sobre els

prejudicis lingüístics actua directament sobre les dues primeres dimensions de les actituds lingüístiques.

Fem tres propostes de treball de les actituds.

- *Joc d'enigmes.* El treball sobre els prejudicis es pot presentar com un joc en què cada grup classe prepararia alguns prejudicis que es proposarien als companys com un enigma que s'ha de resoldre, i caldria que la resta de grups raonés en què es basa el prejudici. Per exemple, un prejudici enigma podria ser: «A una llengua li correspon sempre una nació i viceversa». Una vegada plantejat, la resta d'alumnes haurien d'explicar en què es basa el prejudici. Establiríem un sistema de votacions per a valorar quines respostes són les millors.⁹
- *Joc de rols.* En aquesta activitat, el docent reparteix entre els grups de classe targetes de rol en què es descriuen situacions d'interacció lingüística conflictiva entre dues persones o més com a resultat d'actituds lingüístiques negatives. Es tracta de representar aquestes situacions i després, en grup, analitzar-les des d'un punt de vista dels prejudicis lingüístics i les actituds negatives en què es basen. Un bon exemple d'aquesta activitat el trobem en la pàgina web «Tria el teu rol: no juguis sol» que hi ha al lloc web Llengua Catalana.¹⁰
- *Projecte.* La tercera possibilitat és la realització d'un projecte en què s'investiguin les actituds a partir del treball de camp. Aquesta activitat, que s'hauria de realitzar amb alumnes dels nivells superiors, consistiria a fer un estudi comparatiu de les actituds entre les diferents llengües presents en el context. L'àmbit d'estudi caldria que fos reduït: l'escola, el barri o la localitat. L'enfocament podria ser quantitatiu, fent ús d'enquestes ja publicades¹¹ i analitzant els resultats amb tècniques estadístiques simples (freqüències, percentatges, representació gràfica, etc.), o qualitatiu, a partir d'entrevistes personals.

■ Conclusió

En l'educació lingüística actual, no n'hi ha prou amb el treball de la competència comunicativa en una o diverses llengües. L'educació plurilingüe no és únicament la capacitat per a comunicar-nos en diferents llengües, sinó que també implica una competència intercultural, és a dir, la capacitat per a con viure en una societat on trobem individus amb llengües i cultures diverses. Aquesta competència implica la reflexió sobre la diversitat de les llengües i els usos lingüístics, sobre les relacions que hi ha entre les llengües, sobre el seu paper en les nostres vides i en les relacions que establim amb els altres.

En aquest article hem volgut presentar una proposta de treball escolar que permeti desenvolupar la competència comunicativa de l'alumnat a partir del treball col·laboratiu en

L'educació plurilingüe no és únicament la capacitat per a comunicar-nos en diferents llengües, sinó que també implica una competència intercultural, és a dir, la capacitat per a con viure en una societat on trobem individus amb llengües i cultures diverses

projectes o tasques que, alhora, promoguin la reflexió metalingüística, no només sobre els aspectes interns de l'estructura lingüística, sinó també sobre altres qüestions igualment importants: la diversitat, els usos i les actituds lingüístics.

La reflexió sobre aquests tòpics, important en tots els casos, és imprescindible quan abordem l'aprenentatge lingüístic des d'una llengua, el català, que encara presenta, en molts casos, un estatus de llengua subordinada, i ens permetrà desplegar amb els nostres alumnes la competència intercultural necessària per a viure i conviure en el món que estem construint.

Notes

1. El mètode EuroCom (Clua i altres, 2003) desenvolupa aquesta estratègia per a les llengües romàniques, germàniques i eslaves.
2. Es pot fer servir programari específic per a la realització d'arbres genealògics o les eines del web 2.0 que hi ha per a aquesta finalitat, com ara Gramps o MyHeritage.
3. Es pot fer servir el programari existent per a la realització de mapes conceptuals o les eines del web 2.0 com ara CMap Tools, Bubbl.us o Mind42.
4. La vitalitat etnolingüística objectiva d'un grup pot determinar-se després d'una avaluació dels tres factors que formen part del constructe de la vitalitat etnolingüística: demografia, estatus i suport institucional. La vitalitat etnolingüística subjectiva, que és la que proposem estudiar, es refereix a la percepció que les persones i els grups lingüístics tenen de la força relativa dels grups lingüístics en contacte. Aquesta percepció no coincideix necessàriament amb l'avaluació objectiva de la vitalitat etnolingüística.
5. Aquestes dades es poden consultar en les fonts estadístiques oficials, com ara el CIS

(www.cis.es/), IDESCAT (www.idescat.cat/), IBESTAT (www.ibeestat.es/), IVE (www.ive.es/), SIES (www.cece.gva.es/Polin/val/sies/sies_inici.htm), o en els documents que arreglegen els resultats d'investigacions demolingüístiques, com ara les publicacions de la xarxa CRUSCAT (www.demolingüística.cat/ i <http://blocs.iec.cat/cruscat/>).

6. Els intercanvis es poden dur a terme dins de plataformes com ara Escoles en Xarxa (<http://escolesenxarxa.vilaweb.com/>).
7. El qüestionari consta de vint-i-un ítems. La versió original es pot consultar a Bourhis, Giles i Rosenthal (1981). La versió en català es va publicar a Viladot (1993, p. 122-123). En qualsevol cas, com que la reflexió que farem des dels centres educatius no necessita el grau de precisió d'una recerca científica, podem recórrer a una versió resumida de l'enquesta i adaptada a les necessitats de l'alumnat.
8. Sobre aquest tema, es pot consultar Pradilla (2011).
9. Per als prejudicis lingüístics, es pot consultar Moreno Cabrera (2009). En l'apèndix A d'aquest llibre, titulat «Cien mitos, prejuicios y tópicos sobre las lenguas» (p. 237-265), hi ha un ampli repertori de prejudicis lingüístics comentats. En l'àmbit de la llengua catalana en són un referent les obres de Jesús Tuson (1988, 2001). Vilà i Comajoan (2011: 74-81) presenten una proposta de seqüència didàctica sobre aquesta temàtica i un annex amb recursos per a treballar-la en l'educació secundària.
10. El trobareu a: <http://cort.as/465U>
11. Proposem partir d'enquestes ja elaborades que siguin fàcils d'administrar i que permetin realitzar l'estudi comparatiu de les actituds entre diferents llengües, com ara la que s'inclou al llibre *Quatre anys de català a l'escola* (Servei d'Ensenyament del Català, 1983).

Referències bibliogràfiques

- BOURHIS, R.Y.; GILES, H.; ROSENTHAL, D. (1981): «Notes on the construction of a 'Subjective Vitality Questionnaire' for ethnolinguistic groups». *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, vol. 2(2), p. 145-155.
- CLUA, E., i altres (2003): *EuroComRom – Els set sedassos: Aprendre a llegir les llengües romàniques simultàniament*. Aachen. Shaker Verlag.
- COMAJOAN, L.; LONG, E. (2012): «The linguistic landscape of three streets in Barcelona: Patterns of language visibility in public space», a GORTER, D.; MARTEN, H.F.; VAN MENSEL, L. (ed.): *Minority languages in the linguistic landscape*. Londres. Palgrave, p. 183-203.
- CRYSTAL, D. (1997): *English as a global language*. Cambridge / Nova York. Cambridge University Press.
- DOYLE, M. (1995): «Introduction to the A-Z of non-sexist language», a CAMERON, D. (ed.) (1998): *The feminist critique of language. A reader*. Londres / Nova York. Routledge, p. 149-154.
- JUNYENT, M.C. (2012): *El rol de les llengües dels alumnes a l'escola*. Barcelona. Horsori.
- LANDRY, R.; BOURHIS, R.Y. (1997): «Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study». *Journal of Language and Social Psychology*, vol. 16(1), p. 3-49.
- MORENO CABRERA, J.C. (2009): *La dignidad e igualdad de las lenguas: Crítica de la discriminación lingüística*. Madrid. Alianza.
- PRADILLA, M.À. (2011): «La gestió normativa de la llengua catalana: Unitat en la diversitat o diversitat d'unitats?». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 56, p. 115-141.
- SERVEI D'ENSENYAMENT DEL CATALÀ (1983): *Quatre anys de català a l'escola: Estudi sobre el coneixement del català i del castellà dels alumnes de quart curs d'EGB a Catalunya*

(1981-1982). Barcelona. Generalitat de Catalunya.

- TUSON, J. (1988): *Mal de llengües*. Barcelona. Empúries.
- (2001): *Una imatge no val més que mil paraules*. Barcelona. Empúries.
- VILÀ, M.; COMAJOAN, L. (2011): «Iniciació a la recerca (socio)lingüística: Anàlisi argumentativa i interacció oral entre alumnes a l'ESO i el Batxillerat», a CAMPS, A. (coord.): *Llengua catalana i literatura: Investigació, innovació i bones pràctiques*. Barcelona. Graó, p. 67-91.
- VILADOT, M.À. (1993): *Identitat i vitalitat lingüística dels catalans*. Barcelona. Columna.

Referències dels autors

Josep M. Baldaquí Escandell

josep.baldaqui@ua.es

Universitat d'Alacant

Línies de recerca: sociolingüística i educació, inseguretat lingüística i consciència normativa, actituds lingüístiques, percepció de la vitalitat etnolingüística.

M. Carme Junyent Figueras

Universitat de Barcelona

mcjunyent@ub.edu

Línies de recerca: antropologia lingüística, llengües de la immigració, processos de substitució lingüística.

Aquest article fou sol·licitat per ARTICLES DE DIDÀCTICA DE LA LLENGUA I DE LA LITERATURA el mes de desembre de 2012 i acceptat el mes de març de 2013 per ser-hi publicat.